

1. Поняття банкрутства. Суб'єкти банкрутства

Банкрутство як одна з юридичних підстав ліквідації підприємств регулюється Законом “Про підприємства в Україні” (ст.ст.24,34). Порядок і умови визнання будь-яких юридичних осіб — (суб'єктів підприємницької діяльності банкрутами з метою задоволення претензій кредиторів регулює спеціальний Закон України від 14 травня 1992 р. “Про банкрутство” (Відомості Верховної Ради України. — 1992 — №31. — Ст. 440).

Проведення у справах про банкрутство та ліквідаційний процес регулюється також і законодавством України про організацію та діяльність Арбітражного суду, а провадження у справах про банкрутство банків регулюється, крім того, з урахуванням вимог Закону “Про банки і банківську діяльність”.

Такі основні законодавчі акти про банкрутство, поняття якого містить стаття 1 Закону “Про банкрутство”. Це пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установленій для нього строк пред'явлені до нього кредиторами вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом. З наведеного визначення випливає, що банкрутство має економічний і правовий характер.

З економічної точки зору банкрутство є неспроможністю продовження суб'єктом своєї підприємницької діяльності внаслідок її економічної нерентабельності, безприбутковості. Суб'єкт підприємництва має стільки боргів перед кредиторами і зобов'язань перед бюджетом, що коли їх вимоги будуть пред'явлені у визначені для цього строки, то майна суб'єкта — активів у ліквідній формі — не вистачить для їх задоволення.

Юридичним аспектом банкрутства полягає насамперед у тому, що в суб'єкта є кредитори, тобто особи, що мають документовані майнові вимоги до нього як до боржника. Це майнові правовідносини банкрутства, здійснення яких у встановленому законом порядку може призвести до ліквідації суб'єкта підприємництва.

Внаслідок порушення справи про банкрутство виникає комплекс процесуальних правовідносин: провадження у справі, визнання боржника банкрутом, оголошення про банкрутство, задоволення претензій кредиторів, припинення справи про банкрутство тощо. Сукупність таких процесуальних правовідносин може розглядатися як ліквідаційний правовий процес щодо суб'єкта підприємництва.

Суб'єктами банкрутства закон визнає лише юридичних осіб, причому осіб однієї категорії — суб'єктів підприємництва, неспроможних своєчасно виконати свої зобов'язання перед кредиторами або перед бюджетом. Таким чином, мова йде насамперед про підприємства всіх форм власності і видів, визначених статтею 2 Закону “Про підприємства в Україні”, а також про господарські об'єднання згідно з статтею 3 цього Закону, якщо вони здійснюють підприємницьку діяльність. Зазначені суб'єкти поійменовані Законом “Про банкрутство” боржниками або банкрутами.

Боржником відповідний суб'єкт вважається на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство, банкрутом — після того, як Арбітражний суд прийме постанову про визнання боржника банкрутом.

Закон “Про банкрутство” не поширюється на юридичних осіб, які не займаються згідно статутами (положеннями) систематичною підприємницькою діяльністю.

З іншого боку, у відносинах банкрутства виступають кредитори. Це можуть бути як громадяни, так і юридичні особи, що мають підтверджені належними документами майнові вимоги до боржника. До кола кредиторів не входять ті суб'єкти, майнові вимоги яких повністю забезпечені заставою.

Якщо до одного боржника мають майнові вимоги два або більше кредиторів, останні повинні діяти у справах про банкрутство як збори кредиторів. Збори можуть створювати комітет кредиторів. Коли кредиторів більше десяти, створення такого комітету є обов'язковим. Повноваження цього органу визначають збори. Ці органи — збори, комітет — необхідні для участі у провадженні у справах про банкрутство з боку кредиторів з тим, щоб діяли не окремі численні кредитори, а один спільний, об'єднаний кредитор.

2. Підстави для застосування банкрутства

Підставою для застосування банкрутства до суб'єкта підприємництва є економічний фактор, визначений статтею 1 Закону “Про банкрутство” — неспроможність суб'єкта як юридичної особи задовольнити своєчасно пред'явлені до нього майнові вимоги кредиторів і виконати зобов'язання перед бюджетом. Фактичною підставою для порушення справи про банкрутство може бути лише письмова заява до Арбітражного суду, яка називається “заява про порушення справи про банкрутство юридичної особи”. З такою заявою до Арбітражного суду може звернутися будь-хто з кредиторів — громадянин чи юридична особа, яка має підтверджені належними документами майнові вимоги до боржника, або кілька кредиторів. Як уже зазначалося, такого права не мають ті кредитори, майнові вимоги яких забезпечені заставою.

Кредитор може звернутися із заявою про порушення справи про банкрутство юридичної особи лише у тому разі, якщо остання неспроможна задовольнити визнані нею претензійні вимоги (або сплатити борги за виконавчими документами) протягом одного місяця.

Із заявою про порушення справи про банкрутство до може звернутися боржник із власної ініціативи. Боржник реалізує таке право у разі його фінансової неспроможності або загрози такої неспроможності. Боржник додає до заяви список своїх кредиторів і боржників, бухгалтерський баланс, іншу інформацію про його фінансове і майнове становище.

Законом України від 17 червня 1993 р. Перелік суб'єктів, які можуть звернутися з письмовою заявою про порушення справи про банкрутство, розширено за рахунок органів державної податкової служби та державної контрольно-ревізійної служби. Як впливає зі змісту статті 6 Закону “Про банкрутство”, ці заявники не мають права відкликати подані ними заяви.

3. Провадження у справах про банкрутство

Згідно зі статтею 4 Закону провадження у справах про банкрутство регулюється Арбітражним процесуальним кодексом України (далі - АПК) з урахуванням особливостей, передбачених Законом.

Отже Арбітражні суди, розглядаючи справи про банкрутство, повинні застосовувати ті

статті або відповідні частини статей АПК, які мають універсальний для судового розгляду характер, у тому числі статті 14-1, 12, 15, 17, 20, 22, 28-30, 32-40, 43-53, 65-68, 70-74, 76-77, 79-81, 86-87, 89-111, 119.

Статті АПК, що регулюють виключно вирішення господарських спорів у позовному провадженні, не можуть застосовуватися у провадженні зі справ про банкрутство. Такими, зокрема, є статті, що визначають доарбітражне врегулювання спорів (статті 5 - 11), коло учасників позовного провадження (статті 18, 19, 21, 23 - 27).

Статті АПК, що визначають рух процесу (статті 62, 63, 79 - 81), застосовуються у провадженні зі справ про банкрутство з урахуванням змісту процесуального режиму цієї категорії справ.

Тому Арбітражні суди у процесуальних документах повинні посилатися як на відповідні статті АПК, так і на пункти цього роз'яснення.

Провадження у справах про банкрутство складається з процедур встановлення факту неплатоспроможності боржника та безспірності вимог кредитора, що ініціює провадження (коли справа порушується за заявою кредитора), виявлення усіх можливих кредиторів і санаторів, санації (коли остання можлива) або визнання боржника банкрутом. Останнім етапом провадження є процедура задоволення вимог кредиторів за рахунок ліквідації майнових активів банкрута. Усі зазначені процедури складають цілісне і відокремлене від позовного процесу провадження, метою якого є задоволення вимог кредиторів у випадку неплатоспроможності боржника.

Заява боржника про порушення справи про банкрутство повинна містити:

- найменування суду, до якого вона подається;
- найменування боржника, його місцезнаходження;
- зазначення банків, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування, їх місцезнаходження;
- перелік його кредиторів і боргів;
- перелік документів, що додаються до заяви.

До заяви боржника додаються: список його кредиторів і боржників; бухгалтерський баланс; аудиторський висновок, а також довідка обслуговуючого банку (банків) про наявність коштів на його рахунку та платіжні документи, які неоплачені за браком коштів і вміщені до картотеки. До заяви боржника обов'язково мають бути додані його установчі документи, а також документи, що свідчать про його фінансове і майнове становище (претензії, позови, виконавчі документи тощо).

Суд повертає заяву про порушення справи про банкрутство відповідно до статті 63 АПК, крім випадків, передбачених у пунктах 5, 6 і 7 частини першої цієї статті.

Встановивши ознаки неплатоспроможності боржника, своєю ухвалою зобов'язує заявника подати за його рахунок до офіційного друкованого органу Верховної Ради України чи Кабінету Міністрів України (газети "Голос України" і "Урядовий кур'єр") оголошення про порушення справи про банкрутство. В газетному оголошенні повинні обов'язково міститися реквізити, зазначені в статті 8 Закону. Зазначена ухвала надсилається усім виявленим кредиторам.

Згідно зі статтею 9 Закону покладає функції розпорядника майна на банк, що здійснює розрахунково-касове обслуговування боржника, Фонд державного (комунального) майна, якщо боржник - державне підприємство, організація, або іншу особу за пропозицією боржника чи кредитора. У разі призначення розпорядником банку, або Фонду державного майна, або іншої юридичної особи повноваження розпорядника від

імені зазначених установ здійснюють їх службові особи відповідно до законодавства, статуту (положення) або інших установчих документів цих органів.

Закон не виключає призначення фізичної особи розпорядником майна за пропозицією боржника чи кредитора.

У разі порушення справи про банкрутство комерційного банку функції розпорядника майна слід покласти на Національний банк України, а щодо банкрутства страхових компаній - на Укрстрахнагляд.

Кредитор у справі про банкрутство ні за яких умов не може бути призначений розпорядником майна боржника.

У разі ухилення зазначених вище органів від делегування свого представника для виконання функцій розпорядника майна боржника ці органи можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої статтею 119 АПК.

Призначення розпорядника майна не виключає вжиття передбачених статтею 67 АПК заходів забезпечення майнових інтересів кредиторів, тобто поєднання цих інститутів.

Суд за заявою кредиторів, клопотанням призначеного ним розпорядника майна, якщо адміністрація юридичної особи боржника ігнорує законні приписи останнього, або зі своєї ініціативи може вжити заходів, передбачених статтею 67 АПК, щодо майна боржника з метою забезпечення майнових інтересів кредиторів.

Зазначені заходи можуть бути вжиті одночасно з порушенням справи про банкрутство або після цього на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство.

У процедурі банкрутства можуть бути застосовані, зокрема, такі заходи забезпечення майнових інтересів кредиторів, як:

накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать боржникові, а також іншим особам, які відповідно до актів законодавства або установчих документів боржника відповідають за його зобов'язаннями;

заборона боржникові вчиняти певні дії, наприклад, щодо відчуження у будь-який спосіб належних йому основних фондів тощо; заборона власникові майна боржника або уповноваженому ним органу вчиняти дії щодо реорганізації чи ліквідації юридичної особи-боржника; зупинення стягнення, зверненого на майнові активи боржника на підставі виконавчого або іншого документа, за яким списання здійснюється у безспірному порядку.

Після опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство в офіційному друкованому органі заяви з майновими вимогами до боржника згідно зі статтею 10 Закону мають право подавати всі кредитори незалежно від настання терміну виконання зобов'язань. Наприклад, банки можуть подавати заяви про повернення кредитних коштів, навіть якщо строк їх повернення за договором кредиту не настав.

Працівники підприємства-боржника, які припинили трудові відносини до порушення провадження у справі про банкрутство, також мають право звертатись з вимогами про погашення заборгованості, що випливає з трудових відносин, у порядку, передбаченому статтею 10 Закону. Аналогічні вимоги працівників підприємства-боржника, які не припинили трудових відносин, підлягають задоволенню на підставі пункту 2 статті 21 Закону.

Кредитор, за заявою якого порушено справу про банкрутство, має право заявити додаткові майнові вимоги до боржника у межах місячного терміну, встановленого у статті 10 Закону, навіть якщо ці вимоги мають спірний характер.

Кредитор, майнові вимоги якого забезпечені заставою, має право заявити згідно зі

статтею 10 Закону вимоги до боржника на суму, що не забезпечена заставою, або на суму різниці між розміром повної вимоги і фактичною виручкою від продажу предмета застави.

Кредитори, що мають майнові вимоги за борговими зобов'язаннями з наростаючими сумами пені, процентами, можуть подавати заяви і після винесення Арбітражним судом постанови про визнання боржника банкрутом, оскільки згідно зі статтею 15 Закону саме з дати прийняття цієї постанови припиняється нарахування пені та процентів з усіх видів заборгованості банкрута. Ухвала про визнання майнової вимоги кредитора повинна містити точно визначену суму у національній валюті України і підстави для визнання її боргом. Якщо вимогу заявлено в іншій валюті, така вимога підлягає конвертації у національну валюту України за курсом, встановленим Національним банком України на дату звернення з цією вимогою до суду.

Суди розглядають усі майнові вимоги кредиторів у межах провадження справи про банкрутство.

В провадженні у справах про банкрутство встановлені три процесуальні строки:

1. Провадження у справі повинно бути порушено не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви (стаття 7 Закону);
2. Попереднє засідання у справі проводиться не пізніше як через місяць з дня порушення провадження у справі (стаття 8 Закону);
3. Виявлення кредиторів і санаторів проводиться у місячний строк з дня опублікування оголошення про порушення справи про банкрутство (стаття 10 Закону).

Строки інших процесуальних дій у цьому провадженні призначаються судом.

Процесуальний режим цих строків у справах про банкрутство визначається статтями 50-53 АПК.

В провадженні у справах про банкрутство Законом встановлені строки для вчинення лише певних процесуальних дій, тому відкладення розгляду справи, перерви в засіданні (стаття 77 АПК), зупинення провадження у справі та його поновлення (стаття 79 АПК) можливі лише до або під час проведення попереднього засідання суду.

Оскільки вчинення інших процесуальних дій конкретними строками Закон не обмежує, у суду немає потреби відкладати розгляд справи, оголошувати перерву чи зупинити провадження у справі тощо. У разі необхідності суд ухвалою призначає наступний строк для вчинення певної дії.

Зупинення провадження у справі про банкрутство можливо у разі заміни кредитора його правонаступником внаслідок реорганізації підприємства, організації. В провадженні у справах про банкрутство неможливе процесуальне правонаступництво боржника, крім випадків реорганізації його юридичної особи у формі перетворення.

Суд припиняє провадження у справі про банкрутство, якщо:

1. боржник не є юридичною особою або не включений до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності;
2. юридична особа боржника ліквідована або реорганізована (крім реорганізації у формі перетворення);
3. затверджені умови санації юридичної особи боржника (стаття 12 Закону);
4. встановлена відсутність боргу, або боржник виконав зобов'язання перед усіма кредиторами, або відповідно до законодавства з боржника списана заборгованість, або на заяву боржника кредитори не висунули майнових вимог;
5. припинені зобов'язання, які були підставою для вимог кредиторів, або відповідно до

законодавства заборгованість боржника реструктуризована;

6. вимоги усіх кредиторів повністю забезпечені заставою;

7. затверджено ліквідаційний баланс (стаття 22 Закону).

Провадження у справах про банкрутство може бути припинено у випадках, передбачених підпунктами 1 і 2 цього пункту, на всіх стадіях процесу, тобто як до, так і після визнання боржника банкрутом; у випадках, передбачених пунктами 3, 4, 5 і 6, - лише до визнання боржника банкрутом, а у випадку, передбаченому підпунктом 7, - лише після визнання боржника банкрутом.

Відповідно до статті 16 Закону призначені арбітражним судом ліквідатори утворюють ліквідаційну комісію. Ліквідатори обирають із свого складу голову ліквідаційної комісії. Дії ліквідаційних комісій можуть бути оскаржені до арбітражного суду банкрутом, або власником його майна, або уповноваженим ним органом; особою, яка відповідає за зобов'язаннями юридичної особи банкрута; кожним кредитором окремо або їх зборами чи комітетом; особою, яка посилаючись на свої права власника або іншу підставу, передбачену законом чи договором, оспорує правомірність віднесення майнових об'єктів або коштів до ліквідаційної маси, а також прокурором.

Розгляд скарг на дії ліквідаційної комісії щодо звільнення працівників підприємства-банкрута не підвідомчий арбітражним судам, оскільки вирішення спорів з трудових правовідносин віднесено до компетенції загальних судів (стаття 24 ЦПК України).

Ліквідаційна комісія, здійснюючи свої повноваження, передбачені статтями 15 - 22 Закону, використовує права органу юридичної особи суб'єкта банкрутства (стаття 29 ЦК).

До ліквідаційної комісії переходить право розпорядження майном банкрута і всі його майнові права і обов'язки (стаття 15 Закону). Ліквідаційна комісія управляє майном банкрута; здійснює інвентаризацію і оцінку майна банкрута; визначає ліквідаційну масу і розпоряджається нею; вживає заходів до стягнення дебіторської заборгованості, реалізує майно банкрута і здійснює інші заходи, спрямовані на задоволення вимог кредиторів відповідно до Закону України "Про підприємства в Україні" (стаття 16 Закону). Однак у частині 1 статті 35 Закону "Про підприємства в Україні" передбачено, що у разі визнання підприємства банкрутом порядок утворення і роботи ліквідаційної комісії, а також умови ліквідації підприємства визначаються Законом. Отже у співвідношенні цих норм наявною є зворотня відсилка до Закону. Тому порядок утворення і роботи ліквідаційної комісії, а також умови ліквідації збанкрутілого підприємства визначаються виключно нормами Закону.

Черговість задоволення претензій кредиторів із виручених сум передбачена статтею 21 Закону, за змістом якої розподіл цих сум між кредиторами повинен здійснюватись лише після реалізації майнових активів, достатніх для задоволення повністю або частково вимог усіх кредиторів відповідної за пріоритетом черги.

Список літератури

1. Конституція України.
2. Закон України про банкрутство.
3. Закон України "Про підприємства в Україні".
4. Арбітражно-процесуальний кодекс України.

5. Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України “Про деякі питання практики застосування Закону України “Про банкрутство”” № 01-6/481 від 15.04.93.
6. Роз'яснення Президії Вищого Арбітражного суду України “Про деякі питання практики застосування Закону України “Про банкрутство”” № 02-5/444 від 18.11.97.